

Kontrollforradalom és árinformáció

Utunk a 19. század első felének Amerikájába vezet.

„A faktor remekül teljesített, mint programozható kontroller, erősen motiváltan a tényről, hogy minél magasabb árat ér el ültetvényes megbízója gyapotjáért, annál nagyobb lesz a jutaléka és kereskedelmi megbecsülése” (Beniger, 1986:136)

James Beniger korszakos monográfiájában az irányítást (control) előre meghatározott cél érdekében végzett céltudatos tevékenységként határozza meg. Erősen kibernetikai megszerkesztettségű szótárában és világában a faktor (közvetítő, ügynök) egy közvetlen utasítási-irányítási hurok alanya, ahol az irányítási szándéknak vagy kényszerrel (koercióval) vagy bizalomerősítéssel lehet maximálisan érvényt szerezni (például azzal, hogy a legfontosabb pozíciókba családtagok kerülnek). A kereskedelmi viselkedés (commercial behavior) így nála egyúttal az árképzés forrása is: *“az adásvételi-döntéseket a piaci információk gyűjtésével és ezek ár-előrejelzési célú feldolgozásával a profitmaximalizálás vezérli”* (Beniger, 1986:134). Ebből fakadóan a kialakított és nyilvánossá tett ár nem tükrözne és testesítene meg mást, mint az eladó által legmagasabbként elérhetőnek minősített pénzértéket. A megállapított ár lezárja a folyamatot, és az árat az eladó állapítja meg. Az irányítási modell működni látszik, ráadásul zárt rendszerben.

Tegyük fel, hogy a folyamatot valóban a reálisan megjelölhető legmagasabb ár vezérli. Ebből azonban korántsem következik, hogy az árban kizárólag a profitmaximalás eladói érdeke testesül meg. Hiszen az ár kialakításában szerepet játszanak a begyűjtött információk, amelyek felhasználásának célja a közelítés a felső árkorláthoz vagy az optimális árértékhez. A leginkább idő-érzékeny információt más árak megismerése jelenti (amelynek sok esetben, különösen a távolsági kereskedelemben komoly költsége is van), ám e 'más árak' mögött szintén árképzési tényezők hatnak. Egy kibernetikus világban így versengő felek árai hatnának árakra, végtelenített körtáncal.

A valóságos világban azonban a szerzett árinformációk már kompozit minőségek: abba nagyon sok minden fagy bele, azt nagyon sok minden más is formálta, mint kialakítójának saját profitmaximalizálási érdeke. Úgy véljük, a tranzakciós (adás-vételi) szcénán túl egyre táguló körben számos más hatás is érvényesül: a tranzakciókon, a pénzügyeken, s végül akár magán a kereskedelmen is túli tényezők. Ebben az átfogóbb hatástérben az eladó árformálási szándéka már csak egy átfogó, metakibernetikus kontrollgépezet eleme: ez pedig emberek és közösségeik társadalmi makrostruktúrává összekapcsolt világának anyagcsere-folyamatait a környezet változásaihoz igazodva szabályozza. Ebben a kockázatkerüléstől a jövőtervezésen át rejtett egyensúly-teremtő mechanizmusokig számos elem található, amely a versengőnek tűnő felek közti együttműködés irányába hat, miközben valamennyi versengő fél számára a társadalmi lét más szféráiból is közvetít korlátokat és mérlegelési szempontokat. Ez egy kooperatív, egyszerre versengő és együttműködő szcéna. Az előadásban 19.sz.-i példák sorával igyekszem igazolni e tágabb „erőtér” (amelyet akár a „Láthatatlan Kéz” egyik alakváltozatának is tekinthetünk) létét és természetrajzát.

S mi sem illusztrálja jobban mindezt, mint a faktor-rendszert a 19. század második felében felváltó aukciós rendszer, amely a fix árak és az árkatalógusok racionalizált világát hozza el Észak-Amerikában: a face-to-face tranzakciómenedzsment mind erősebb kockázati tényezővé lett bizalomhiányát az irányításnak az elosztásra való áthelyezésével (distributional control), az információigényt publikus árinformációk standardizált közzétételével oldja meg. Ebben a rendszerben már sokkal jobban láthatóvá válik, hogy az eladói profitzempont már csak egy, korábbi autonómiájából vesztő komponens egy összetett ökoszisztémában, ahol ár-képzési pouvoir-jának csökkenését számos jótékony hatás ellensúlyozza.

Nem tudom megítélni, hogy a Beniger-kritikából kiinduló következtetések mennyire banálisak. Helyesnek gondolom őket, de jó volna beilleszteni őket ugyanerre a célra már kialakított elméleti keretrendszerekbe.